

Институт за књижевност и уметност

Међународни научни скуп
Ликовно и књижевно
у часопису Уметнички преглед

КЊИГА САЖЕТАКА

Београд

3–5. септембар 2020

Одбор скупа

Др Бојан Јовић

Др Мирјана Глигоријевић Максимовић

Проф. др Предраг Драгојевић

Др Станислава Бараћ

Др Зоја Бојић

Координаторка скупа др Вишња Крстић

Др СОФИЈА БОЖИЋ

Виша научна сарадница

Институт за новију историју Србије

Београд

ДУБРОВНИК И УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД

Часопис *Уметнички преглед* покренут је у веома осетљивом политичком тренутку, у условима напетих међунационалних, пре свега српско-хрватских односа, који су реметили нормално функционисање државе и ометали и отежавали њен развитак. У првом плану било је хрватско питање и узалудни покушаји његовог решавања испунили су дотадашњу, краткотрајну историју Краљевине СХС/Југославије. Хрватска политичка и интелектуална елита, која је и пре него што је формирана Југославија заузела сепаратистички став, без намере да новој заједници пружи прилику да се учврсти и покаже своје добре стране, непрекидно се жалила на обесправљеност, неравноправност, експлоатисаност, гушење хрватског идентитета од стране Београда и Србије, представљајући Србе као освајаче, поробљиваче и хегемонисте. Иако је постојање хрватског питања било дубоко узнемиравајуће, државни врх није веровао да се иза њега крију сепаратистичке намере Хрвата, чији би крајњи циљ био дезинтеграција заједничке државе и конституисање независне Хрватске. Кнез Павле је, по завршетку децембарских избора 1938. године, донео чврсту одлуку да постигне споразум с хрватским политичким вођством и тако оконча дуготрајни и исцрпљујући српско-хрватски спор. Ту одлуку требало је да спроведе у дело Драгиша Цветковић који је фебруара 1939. формирао нову владу. Раније започети преговори између Круне и Влатка Мачека, прекинути вероватно управо због дубровачког питања као једног од камена спотицања између две стране, настављени су марта 1939. и наредних месеци вођени су у више наврата. У свим разговорима Дубровник је био једна од главних тема, јер је хрватска страна упорно инсистирала на томе да се и његова територија нађе у границама њене посебне области. С обзиром на сложене међународне околности које су налагале убрзано решавање унутрашњих проблема како би држава дочекала очекивани светски ратни сукоб релативно стабилна, Београд је попустио пред хрватским захтевима и одобрио улазак града под Срђем у састав нове административно-територијалне јединице, Бановине Хрватске.

Имајући у виду национално-политички контекст, интересује нас да ли су се и на који начин тензије које су обележавале политички живот у Југославији одражавале на рад редакције *Уметничког прегледа* на челу са Миланом Кашанином, односно да ли је важно место Дубровника у расправама о државном преуређењу додатно утицало на то да култура и уметност Града, његови ствараоци и њихова дела добију изванредан простор у часопису. Другим речима, желимо да се приближимо одговору на питање да ли су разлози за окретање дубровачким темама били искључиво стручне природе или је подстицај дошао из политичке сфере. У раду ћемо се фокусирати на текстове посвећене дубровачкој баштини, на њихову заступљеност у *Уметничком прегледу*, на њихов садржај и њихове ауторе. Истраживање ће показати колики значај је редакција придавала архитектонском и уметничком наслеђу некадашње Републике светог Влаха, као и кретањима на савременој уметничкој сцени Града. Између осталог, упоредићемо писање *Уметничког прегледа* о Дубровнику с писањем неких других гласила тог времена о истој теми, другачије профилисаних, али престижних и утицајних часописа који су оставили дубок и неизбрисив траг у српској културној историји (*Нова Европа*, *Српски књижевни гласник* и др.). Усредсређеност на питање Дубровника треба да допринесе, из једног специфичног угла, бољем разумевању уређивачке концепције *Уметничког прегледа*.

Др ЗОЈА БОЈИЋ

Виша научна сарадница

Институт за књижевност и уметност

Београд

ТЕКСТ „PRO ARTE“ МИЛАНА КАШАНИНА

Текст „Pro arte“ уредника часописа *Уметнички преглед* и директора Музеја Кнеза Павла Милана Кашанина објављен је у првом броју, као први текст којим започиње читава нова ера у ликовном животу Београда, Србије и Југославије. Тиме овај текст садржи прокламацију разлога за постојање овог часописа и представља програмски манифест о уметности чијих идеја ће се придржавати широка група аутора током следећих година. Истовремено, он представља и јединственствени текст у

богатом књижевном и историјско-уметничком опусу свог аутора. У овом раду указује се и на естетске и естетичке идеје Милана Кашанина које је изразио у овом тексту и којих се увек доследно придржавао.

АНДРЕЈ ВУЈНОВИЋ

Музејски саветник у пензији

ЕСТЕТИЧКЕ ТЕМЕ У УМЕТНИЧКОМ ПРЕГЛЕДУ

Из текстова различитог жанра објављених у *Уметничком прегледу*, у овом су раду издвојене теме које се односе на питања шта је уметност; шта је то што уметничко дело чини уметничким; у каквом су односу уметничко дело, његов стваралац и његов реципијент; какав је однос између уметности и збиље, појединих уметничких дисциплина, уметничке и других човекових способности и делатности. Естетичке теме на страницама *Уметничког прегледа* обрађиване су не само у прилозима естетичара, уметничких критичара и филозофа: Милоша Ђурића, Милутина Борисављевића, Бранка Лазаревића, Бранка Поповића, Тодора Манојловића, Владимира Вујића или Душана Стојановића. Оне се, по очекивању, налазе и у чланцима аутора који су се бавили историјско-уметничким и историјским радом: Милана Кашанина, Георгија Острогорског, Светозара Радојчића, Павла Васића, Ивана Здравковића те у текстовима Пеђе Милосављевића, Мила Милуновића, Ђорђа Ораовца, Сретена Стојановића, Александра Дерока, Бранка Максимовића и Драгомира Поповића чији је интерес пре свега усмерен на теорију појединих уметности. Естетичка тема се сусреће и у тексту Иве Андрића који припада области уметничке литературе. Поједине уметничке стилове на страницама *Уметничког прегледа* разматрали су осим Тодора Манојловића Јован Дучић и Дака Поповић. Лепоту, примарни естетички појам, дотакли су у својим прилозима Едо Браднa и Јозо Петровић.

Проф. др. МАРТА ВУКОТИЋ ЛАЗАР

Ванредни професор

Универзитет у Приштини са привременим седиштем

у Косовској Митровици, Филозофски факултет

Катедра за историју уметности

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД – РИЗНИЦА ГРАЂЕ ЗА СТВАРАЊЕ ЈЕДНЕ НОВЕ УРБАНЕ КУЛТУРЕ

Одлучна иницијатива Милана Кашанина да се покрене часопис *Уметнички преглед* (1937– 1941), као гласило Музеја кнеза Павла, важна је спона у координацији делатности у домену културе и просвете, али и незаобилазан подстицај културној политици Краљевине Југославије. Настао као одјек потреба југословенског простора, на којем су се сустицале различите културе и цивилизације, конфесије, обичаји, културно наслеђе, традиција итд., од почетка је био утемељен на осмишљеној и плански организованој уређивачкој, кадровској и финансијској политици. Вођен у континуитету, као стручно, едукативно и популарно гласило и у функцији пропаганде, часопис је дао немерљив допринос културном развоју и друштвеној модернизацији Краљевине Југославије.

Рад се бави написима објављеним у *Уметничком прегледу* (1937–1941) о архитектури, урбанизму, хортикултури, ентеријеру и народном градитељству, као и самим архитектама који су писали те текстове, у намери да се на тај начин укаже, какав и колики је био значај овог часописа у тумачењу основних креативних импулса архитектонског стваралаштва, а на путу разумевања архитектуре као изразито друштвено-уметничке делатности. Архитекте, сарадници „Уметничког прегледа”, предвођени секретаром уредништва Иваном Здравковићем, као што су били Милан Злоковић, Бранислав Којић, Александар Дероко, Бранислав Маринковић, Бранко Максимовић, Ђурђе Бошковић, Милутин Борисављевић итд., били су учесници и сведоци свих европских духовних покрета, а уједно и њихови промотери на овим просторима. У том контексту у раду ће бити разматрано питање особеног креативног мишљења о архитектури из пера српских и југословенских архитеката, са освртом на две комплементарне компоненте креативности: субјективну (индивидуалну) и

општедруштвену, а на коју је и сам Кашанин указивао – као на виши ниво сагледавања и разумевања архитектуре.

Др ГОРАН ГАВРИЋ

Историчар уметности

Ванредни професор

Факултет драмских уметности

Београд

АУТОРЕФЛЕКСИЈА УМЕТНИКА У РЕЧИМА И СЛИЦИ: ПУСЕНОВА ПИСМА И РЕМБРАНТОВИ АУТОПОРТРЕТИ

Однос између речи и слике, између осталог, укључује анализу и поређење одређеног књижевног и ликовног дела, што подразумева да би претходно требало разјаснити модусе изражавања који су присутни у књижевности и ликовној уметности. Међутим, писма могу често да буду интимније природе од различитих књижевних жанрова, те у том смислу поређење писама сликара која су они неретко писали, са њиховим сликама, може представљати крајње суптилан процес у ширем сагледавању различитих аспеката њихове личности. Писма Николе Пусена представљају нешто више од обичног документа, она постају уметничка дела у оној мери у којој овај уметник успева да их искористи као средство за изражавање свога сопства. Предраг Милосављевић у свом тексту „О немоћи и о снази сликарских израза“ износи мишљење да „сликарска техника понекад као да одговара механизму писања и осталим уметничким подухватима.“ Као што је Рембрант приликом сликања аутопортрета гледао своје лице у огледалу, а само огледање у огледалу је представљало одређени вид трагања за унутрашњим бићем, тако је и Пусен у својим пејзажима постајао свестан односа између свог сопства и тоталитета спољашње природе. У извесном смислу је теже у Пусеновим пејзажима него у Рембрантовим аутопортретима препознати и растумачити аутобиографски дискурс, те се писма овог највећег француског сликара 17. века чине као веома значајна и корисна допуна у сагледавању развоја његовог сопства, односно образовања и кориговања истог током процеса писања о животу. Павле Васић у тексту „Живот и сликарство“ истиче да се „у страху

од идеја и литературе већина наших сликара одрекла приснијег контакта са животом, па је тако и портрет веома нерадо гледан, док се Рембрант уздиже до великих и садржајних концепција о животу.“

Слично Рембранту је размишљао и Пусен, чија путовања, од тога три пута у Рим где је провео већи део живота, представљају важан сегмент тумачења, јер промена простора у реалном животу проузрокује другачији ток мисли у самим писмима, што даље може утицати и на процес стварања слика. Пусенова мисао се мењала како је он сазревао, и тај процес је у почетној фази читања видљивији у његовим писмима него у сликама, или у најмању руку неки сегменти писама помажу у дешифровању визуелног језика и знакова његових пејзажа. Пусен је писао писма почев од 1639. па све до своје смрти 1665. године, тако да чак и хронолошки можемо да повежемо његов развој са Рембрантовим, који је радио аутопортрете од 1628. до, такође, своје смрти 1669. године. При том, Пусен је недуго након првог писма почео да слика и пејзаже 1645. године, а Павле Васић у тексту „Никола Пусен, код нас“ истиче како у „то доба пејзаж није био сматран као самосталан рад у сликарству него као нешто споредно, што може да опстане само у заједници са религиозним или историјским сликарством, и да је због тога пејзаж увек био оживљен неком радњом.“ У истом тексту Васић пише и о томе како је „Пусен установио веома срећан однос између геометрије и драмског израза, и да он постиже склад између драмских и пластичних компонената.“ У том погледу је значајно надовезати се на семиотичку и семантичку анализу Пусенових слика од стране Луја Марина, по којем се читање слике састоји из пројектовања приче на сцену (представљање простора) и стављања у ред с поштовањем према „пре и после“ одређене позиције на сцени; то јест, хијерархијске структуре времена читања. Васић у свом тексту „Никола Пусен у писмима“ помиње писма чија је садржина највећим делом пословне природе, као и писма у којима Пусен придаје важност рационалном фактору у уметности и изражава одушевљење за природу, али се ипак чини да нам суштину откривају писма написана у преломним и кризним периодима.

Управо са писмима се дешава тај преломни тренутак, јер га у њима упознајемо већ као зрелог човека, уравнотеженог, опрезног и упорног у својим намерама, где он, како пише Васић, „већ има изграђен став према животу и људима.“ С друге стране, код Рембранта та промена започиње са сликом из 1654. године *Квинт Фабије Максим*, где из текста „Рембрантов Квинт Фабије Максим“ Милана Кашанина, сазнајемо да „он у то време већ више није био онај самозадовољни млади човек који је онако радознано

стајао пред огледалом и са нескривеним самољубљем и самоувереношћу сликао себе самог.“ Пусен је почео да наслућује своју смрт већ 1664., када се у писму свом пријатељу и мецени Полу Шантелуу јадао да му је требало осам сати да напише једно патетично писмо, затим је Фелибиену 1665. године признао да је он дрхтаво тело, а у последњем писму из исте године, упућеном Абеу Никезу, он се коначно предаје и опрашта од живота: „Одложио сам заувек своје четке. Ништа ми сада више није преостало него да умрем, што ће бити једини лек за моје болове који ме муче. Ако Бог да, ово ће се десити ускоро зато што ми је живот сувише тежак.“ Годину дана пре Пусена умрла је и његова супруга, а годину дана пре Рембранта, 1668. године, његов син јединац Тит. Кашанин пише у поменутом тексту о Рембранту да „он као човек после овога није могао ништа више да изгуби, а као уметник није могао ништа више дати.“ Ипак је дао још нешто, и то у години када је умро, свој последњи одраз у огледалу и аутопортрет, али је своју смрт почео да наслућује знатно пре него Пусен, и то у свом *Аутопортрету као Зеуксис који се смеје* из 1662. године, надахнут овим грчким сликаром који је наводно умро, односно угушио се од смеха, док је сликао портрет једне старије жене.

Др МИРЈАНА ГЛИГОРИЈЕВИЋ МАКСИМОВИЋ

Самостална истраживачица

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД: РАЗМАТРАЊА О СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Оснивање часописа Уметнички преглед, октобра 1937. године, представљало је прекретницу за културу и уметност тог времена. Главни уредник овог часописа и директор Музеја кнеза Павла, др Милан Кашанин, објавио је заједно са својим колегама историчарима, археолозима и историчарима уметности бројне прилоге о актуелним питањима из уметности. У више од тридесет бројева часописа, у издању Музеја кнеза Павла, велики део чланака односио се на различите теме из средњовековне уметности на просторима Југославије и Европе. У њима су били изнети нови закључци истраживања о архитектури, скулптури, сликарству, предметима примењене уметности, из средњег века, као и резултати најновијих открића средњовековних споменика. Часопис Уметнички преглед обухватао је и приказе

најзначајнијих домаћих и страних изложби, књига и часописа. У њему су објављени извештаји о XV Међународном конгресу историје уметности у Лондону, као и о VI Међународном Археолошком конгресу у Берлину, са обавештењем о учешћу домаћих научника са темама из средњег века.

Академик проф. др АЛЕКСАНДР ДМИТРИЕВИЧ ГРИШИН, АМА
Department for Art History
Australian National University

ANGRY PENGUINS – AN AUSTRALIAN AVANT-GARDE JOURNAL

Angry Penguins was an art and literary journal that was founded in 1940 by the surrealist poet Max Harris and three of his colleagues at the University of Adelaide in South Australia. Two year later, Harris moved to Melbourne, Australia's cultural capital, where he joined the radical group of artists and intellectuals clustered around the Heide property belonging to John and Sunday Reed. *Angry Penguins* became the house journal of the Heide Circle that included the leading Australian artists, Sidney Nolan, Joy Hester and Albert Tucker. Between 1942 and 1946 *Angry Penguins* was Australia's foremost avant-garde journal that attracted controversy and the infamous literary hoax of the Ern Malley affair that divided the Australian art world.

Проф. др ПРЕДРАГ ДРАГОЈЕВИЋ
Одељење за историју уметности
Филозофски факултет
Београд

ЈЕДНА СТАТИСТИКА: ДОПРИНОС УМЕТНИЧКОГ ПРЕГЛЕДА СРПСКОЈ УМЕТНИЧКОЈ ТЕОРИЈИ

Писање о уметности је, у српској периодици, дуго имало статус „подстанара:“ у дневним листовима, намењеним најширој јавности; у часописима о књижевности и

култури, окренутим уметничкој публици уопште; или у научним гласилима о историји, археологији и етнологији Србије и одређених њених крајева. Иако се још од деветнаестог века говорило о потреби постојања једног часописа специјализованог за питања уметности, та идеја је реализована тек са појавом *Уметничког прегледа*. Појава овог часописа као специјализованог простора за размену идеја међу стручњацима омогућила је, између осталог, покретање или развијање неких тема којима није било место у другим „каналима комуникације.“ Анализом одабраних слојева текстова о уметности у српској периодици (тема, предмет, садржај и појединачни искази), долази се до једне могуће статистике кроз коју се може тумачити допринос *Уметничког прегледа* развоју идеја српске уметничке теорије.

МИЛОШ ЖИВКОВИЋ

Институт за књижевност и уметност

Београд

СРЕДЊОВЕКОВНЕ МИНИЈАТУРЕ У ЧАСОПISУ *УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД*

Студија има за циљ да покаже, на примеру текстова о средњовековним минијатурама „Минијатуре у Српским Александридама“ Светозара Радојчића и „Немачке минијатуре“ Ђорђа Мано-Зисија, да је у часопису „Уметнички преглед“ приступ медијевистичким темама био обележен интердисциплинарном методологијом којом су се упоредно тумачила достигнућа књижевности, ликовне уметности и архитектуре. То је приметно како у чланцима који анализирају фрескосликарство тако и у онима који се дотичу, у нашој научној средини још увек недовољно проученог, сликовног украса средњовековних рукописних књига. Сарадници *Уметничког прегледа* тумачили су средњовековне илустрације, повезивали их са књижевним делима и конструисали слику историјске промене у осликавању источно и западнохришћанских минијатура. Покушаћемо да пронађемо сличности и разлике између Радојчићевог и Мано-Зизијевог приступа грађи, њихових закључака, а анализираћемо и ликовне прилоге које су они одабрали да укључе у своје чланке. У другој половини двадесетог века Радмила Маринковић добијала је Радојчићеве закључке о минијатурама Београдске илустроване Александриде. Размотрићемо и њене

аргументе и о њиховим неслагањима изрећи и наше мишљење. Студија ће се усредсредити на поменуте чланке, али ће користи и друге прилоге *Уметничког прегледа* који тематизују средњовековну илуминацију – попут текста „О једној илустрованој српској инкунабули“ Ђорђа Радојичића или чланка „Изгледи и планови градова“ архитекте Драгољуба Јовановића. Радојичићев синтетични чланак/студија „Сликаство и књижевност у нашој уметности средњег века“ намеће се као важна референтна тачка анализе. Средњовековна илуминација у себи је спајала ликовне и књижевне уметничке квалитете и због тога је била важна сарадницима *Уметничког прегледа*, часописа чија уредничка политика је тежила да у одабраним прилозима споји елементе различитих уметничких израза.

Проф. др ЈАСНА ЈОВАНОВ

Независна истраживачица

Нови Сад

ТОДОР МАНОЈЛОВИЋ У УМЕТНИЧКОМ ПРЕГЛЕДУ: ИСТОРИЧАР УМЕТНОСТИ ИЛИ ЛИКОВНИ КРИТИЧАР?

Тодор Манојловић (1883–1968) један је од најзначајнији литерарних стваралаца у периоду између два светска рата у Србији. Уместо студија права, определио се за приступање књижевним круговима у Нађвару и Пешти, као и за студије историје уметности у Минхену и неформално образовање о класичној уметности и авангардним покретима у Фиренци, Венецији и Риму. Широког образовања, био је песник, драматичар, књижевни, позоришни и ликовни критичар, историчар и теоретичар уметности, као и изузетно талентован цртач. Као драматичар, позоришним комадом „Центрифугални играч“ (1930) поставио је темеље модерне српске драме, а његово сагледавање српске модерне уметности у оквирима феномена светлости, конструкције и боје представљало је полазиште за касније периодизације прегледа српске уметности прве половине XX века. Прве текстове о ликовној уметности објавио је у Крфском забавнику током Првог светског рата. Након рата живи у Београду; током кратког трајања био је припадник Групе модерних уметника; од 1919. такође редовно и интензивно прати збивања на ликовној сцени Београда и своја запажања објављује у

различитим београдским дневним листовима и књижевним часописима. *Уметнички преглед*, у којем је сарађивао током свих година његовог излагања, појавио се 1937. године као први и једини часопис специјализован искључиво за тематску област ликовности, опредељен за представљање разнородних облика визуелне уметности, паралелно се бавећи и различитим историјским епохама, приказима изложби старије уметности, портретима уметника, као и ликовном критиком. Између 1937. и марта 1941. године Тодор Манојловић је објавио укупно четрнаест написа у којима се истовремено представио и као историчар уметности и као ликовни критичар, у неким од текстова пишући са обе позиције. Као хроничар савремене уметности, већ у првом броју часописа написао је један од најбољих осврта на дело, тек преминулог, сликара Игњата Јоба, да би се читалаштву у истом броју обратио и представљањем чувеног Ел Грековог платна *Лаокон* из колекције Кнеза намесника Павла, чија репродукција уједно представља неку врсту насловнице, као и указивањем на самог покровитеља часописа. Уз подједнако добро познавање ових тема, као и других појава у уметности и њиховог контекста, Манојловић ће наставити своју даљу сарадњу у часопису. Циљ овог рада је да представи делатност Тодора Манојловића везану за *Уметнички преглед*, да истовремено укаже на један од аспеката садржаја часописа, као и на дубоке везе између свестраног образовања и интересовања самог аутора и вишеслојности и специфичности његовог приступа изузетно различитим темама.

Мср ДРАГИЦА С. ЈОВАНОВИЋ

ИСТОРИЧАР УМЕТНОСТИ МИЛАН КАШАНИН – ГЛАВНИ УРЕДНИК
ЧАСОПИСА *УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД*

Милан Кашанин (1895, Бели Манастир – 1981, Београд) студирао је историју уметности у Паризу, а докторску дисертацију *Бела црква каранска* одбранио на Универзитету у Београду 1928. године.

Истраживао је српску уметност од средњег века до новијих времена и био кустос, односно управник Музеја савремене уметности у Београду (1927-1936), управник Музеја Кнеза Павла (1936-1944), директор Галерије фресака (1950-1961).

Један је од организатора првих великих европских изложби у Београду: *Италијански портрет кроз векове* (1938) и *Француско сликарство 19. века* (1939).

Покретач је, уредник и стални сарадник часописа *Уметнички преглед* (1937-1941). Говорећи о разлозима покретања часописа, Кашанин у првом броју *Уметничког прегледа* запажа: „Све културне активности имају своје гласнике у нашој земљи, једино нема уметност. Ми се још увек о њој обавештавамо преко страних часописа и, у сасвим незнатној мери, преко наших књижевних листова и дневне штампе, или се никако о њој и не обавештавамо. Сви покушаји да се и код нас крене уметнички часопис, увек су остали колико скромни, толико краткотрајни“ (М.Кашанин, „Про арте,“ *Уметнички преглед* 1, 1937)

Као издање Музеја кнеза Павла *Уметнички преглед* је излазио месечно и први је часопис те врсте у Србији. Због своје уређивачке комплексности и свеобухватности и надасве значајних бројних написа посвећених уметности може се сматрати једним од најважнијих културних достигнућа у Србији између два светска рата.

Др БОЈАН ЈОВИЋ

Научни саветник

Институт за књижевност и уметност

Београд

БРАНКО ЛАЗАРЕВИЋ У УМЕТНИЧКОМ ПРЕГЛЕДУ

У саопштењу се разматрају прилози књижевног критичара Бранка Лазаревића у *Уметничком прегледу*. Лазаревић је у овом часопису у раздобљу од 1938. до 1939. године објавио пет текстова естетичке тематике. У њима је изнео своја схватања природе, стваралачког процеса, и односа природе и уметности. У саопштењу се излажу основне претпоставке Лазаревићеве позиције, место његових прилога у уређивачкој концепцији *Уметничког прегледа* и однос према његовим књижевнокритичким погледима.

ЈОВАНА КОЛУНЦИЈА

Балканолошки институт САНУ, Београд

Др МИРЧА МАРАН

Висока школа струковних студија

за васпитаче „Михаило Палов, “Вршац

СТЕФАН ТЕНЕЦКИ У КАТЕДРАЛИ СВ. ТРОЈИЦЕ У БЛАЖУ

Стефан Тенецки, један од најзначајнијих српских сликара 18. века, познат је по великом броју уметничких дела која припадају сакралној уметности. Највећи део свог опуса је реализовао у православним храмовима широм Војводине, али и у великом броју цркава које се данас налазе на територији Румуније, па чак и Мађарске. Рођен у Араду, где је у 18. веку живело једно бројно и економски јако српско грађанство, Стефан Тенецки је као званични „дворски“ сликар арадских православних епископа оставио многобројна уметничка остварења у православним храмовима, али је захваљујући свом таленту и реномеу био ангажован и од наручилаца из гркокатоличке, односно унијатске цркве. Наиме, део трансилванских православних Румуна је око 1700. године прихватио преобраћење у гркокатоличку веру, што је значило да су изашли из организације православне цркве и признали римског папу као врховног верског поглавара, притом задржавајући православну литургију. Седиште једне од новооснованих румунских гркокатоличких бискупија се налазило у Блажу, где је у периоду од 1741. до 1749. саграђена монументална саборна црква, посвећена св. Тројици. Иконостас ове катедрале осликао је 1765. арадски сликар Стефан Тенецки.

Рад у овој цркви врло је специфичан јер осим у православним он ради и у унијатској цркви. Иако су биле под снажним утицајем Рима, унијатске цркве су у погледу ритуала и унутрашње декорације остале исте као православне. Задржани су иконостаси са свим темама и аутентичношћу као у православним црквама. У унијатској цркви у Блажу, Тенецки је највише показао свој "западњачки манир" у поређењу са другим делима које је радио за српске и румунске православне цркве. Нова сликарска декорација на зиду ове цркве није умањила њену импресивну величину. Незадовољни због слабе припремљености и велике конзервативности католичких сликара, унијати који су имали озбиљне намере и материјална средства,

инсистирали су да ангажују најбољег тадашњег сликара и избор је пао на "Стефана Тенецког, арадског сликара" који је имао важну мисију, осликавање 108 икона, што је успешно реализовао. Иконостас је у правом смислу речи ремек дело овог сликара, врхунац његовог стваралаштва, тако да га је познати румунски историчар Николае Јорга окарактерисао као „сигурно најимпозантнији по величини и по богатству на целом румунском простору.“

Др ВИШЊА КРСТИЋ

Институт за књижевност и уметност

Београд

ЕКОНОМСКА И ИДЕОЛОШКА ПОЗАДИНА „ПИСАМА ИЗ АМЕРИКЕ“ ЈОВАНА РАДЕНКОВИЋА ИЗ ЧАСОПИСА *УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД*

Овај рад обрађује три текста Јована Раденковића (1903–1979), обједињена насловом „Писма из Америке,“ а објављена у часопису *Уметнички преглед* 1938, 1939. и 1940. године. Иако је остварио запажен успех у иностранству – пре свега у Француској и САД-у, земљама где је живео по напуштању родног Београда – о Раденковићу се јако мало зна на нашим просторима. Тек недавно, највероватније подстакнути забележеним међународним успесима и помињањем његовог имена раме уз раме са великанима светске уметничке сцене, и неколицина домаћих истраживача окреће се изучавању опуса овог код нас скоро сасвим непознатог уметника. Мада архитекта по образовању, бавио се и сликарством, скулптуром, књижевношћу.

Док нова истраживања имају биографски фокус и циљ да Раденковићево свестрано дело извуку из анонимности, овај есеј превасходно жели да укаже на нове призме које је Раденковић као дописник *Уметничког прегледа* из Америке унео у садржину овог интердисциплинарног часописа. Часопис *Уметнички преглед*, поред пажљиве бриге за југословенско стваралаштво, карактерише и отвореност према другим културама. Скоро да се у сваком броју дискутује о некој страниј уметности, било да је у питању француска, италијанска, немачка, или, пак, мађарска, грчка, пољска. Међутим, упечатљиво је одсуство неевропске перспективе. Раденковићев

допринос *Уметничком прегледу* утолико је значајнији, будући да једино његова епистоларна трилогија доноси директан увид у дешавања ван Старог континента.

Есеј настоји да покаже да сва три Раденковићева писма из Америке прожима јака економско-идеолошка позадина у извештавању о тренутним уметничким приликама у САД-у, са посебним освртом на град Њујорк, у коме је Раденковић боравио у том периоду. Пишући из тадашњег епицентра капитализма и индустријализације, из државе изграђене на идејама просперитета и општег напретка, Раденковићев критички настројени текстови, писани за југословенску публику, показују – некад експлицитно, некад имплицитно – да и уметност у Америци, по правилу, носи економски, пословни, али и идеолошки печат.

Прво писмо, датирано на фебруар 1938. године, представља кратак историјски приказ уметности у Северној Америци од доласка Европљана. Отворено говори о идеолошкој матрици на којој је у прошлости грађен амерички уметнички израз, али и модерним настојањима да се духовно ухвати корак са другим нацијама, али и да се духовни напредак усагласи са економским. Раденковић посвећује неколико пасуса савременим системима финансирања уметника, али и конкурентности тржишта.

Друго писмо, из јуна 1939, уједно и најдуже, критички сагледава импозантну Светску изложбу, отворену тог пролећа у Њујорку. Уместо очекиваног дивљења и бујице суперлатива, Раденковић текст започиње акцентовањем пропагандне природе тог мегаломанског догађаја. Испод слојева националног, комерцијалног и корпоративног, на новој платформи за исказивање колективног, Раденковић неуморно трага за оригиналним уметничким изразом.

Последње, треће писмо, писано о Ускрсу 1940, наизглед није прожето економским питањима. Аутентична америчка уметност, наговештена у првом писму, маестрално је отелотворена у две њујоршке изложбе дечије уметности, које Раденковић, сада пун лирског заноса, покушава да дочара читаоцу. У питању су дела настала на часовима цртања, сликања и вајања организованим под покровитељством државе Њујорк, у чему се крије још једна системска мера за промовисање уметности, поново указујући на економску залеђину уметности у САД-у.

ИВА ЛЕКОВИЋ

Студент докторских студија на катедри за
Теорије драмских уметности, културе и медија
Факултет драмских уметности
Универзитет уметности у Београду

(МОГУЋНОСТ) ИЗГРАДЊЕ УРБАНИСТИЧКЕ КУЛТУРЕ

У раду се бавимо питањем урбанизма, анализирајући теоријска и практична сазнања изнета у есејима Ивана Здравковића, Бранка Максимовића и Драгомира М. Поповића у часопису *Уметнички преглед*. У раду полазимо од премисе да три аутора заступају различита (донекле и супростављена), али комплементарна становишта по питању просторног планирања града. Служећи се критичком анализом, желимо да истражимо идејно-теоријске постулате које аутори износе у есејима, а њиховом компаративном анализом ћемо издвојити опште принципе који су у функцији изградње урбанистичке културе у локалној средини. Драгомир М. Поповић и Бранко Максимовић износе своја теоријска и естетичка промишљања о просторном планирању градова. Поповић на почетку свог есеја истиче значај хигијене, саобраћаја и естетике за изградњу и организацију урбаног простора, да би се надаље у тексту фокусирао на значај естетских аспеката, износећи тврдњу да се естетика простора несумњиво рефлектује на ментално стање становништва. Максимовић полази од проблема просторне композиције градова који дефинише као чисто теоријски проблем, услед његове преокупације питањем здравијег, бољег и културнијег живота. При елаборацији овог теоријског питања Максимовић истиче значај хармоније или сагласја међу елементима који чине просторну композицију града, укључујући и значај географских фактора (фактора природне средине). У његовом раду постоји извесна критика формализма у урбанистичкој концепцији и залагање за јединство форме и садржаја, који упућују на то да је композиција простора не само рационална, већ и уметничка конструкција у средишту чијег интересовања је човек.

Поводом актуелизације радова на регулацији градова, Иван Здравковић износи прилично практична сазнања и законитости којима би требало да се воде урбанисте. Он истиче значај поштовања обичаја и старина, поуздања у технолошка постигнућа и модерне поступке и нужност сарадње прошлости и будућности. Ослањајући се на идеје

које промовише француски часопис *L'Architecture d'Aujourd'hui*, и превасходно, Ле Корбизијеове пројекте и теоријске списе, Здравковић се бави питањем функције и задовољавања социјалних, економских и хигијенских захтева.

Оно што проналазимо као заједничку нит у размишљањима три аутора јесте извесна потреба за сарадњом између прошлости, садашњости и будућности – што нас упућује да као циљ анализе поставимо мапирање важних „лекција“ које аутори сугеришу у својим текстовима и осврнемо се на њихову примењивост и начин на који оне комуницирају са нашом средином, како у међуратном контексту, тако и касније.

Др ИВАН Р. МАРКОВИЋ

Историчар уметности

Самостални истраживач

ПОРЕКЛО УЧЕНЕ РАСПРАВЕ УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР ЧАСОПИСА *УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД* (1937–1941)

У новијој српској историографији, стручни часопис *Уметнички преглед* се оправдано намеће као незаобилазни извор драгоцених сазнања о актуелним приликама развоја српске и европске културе и уметности од античких времена до средине XX века, насталих као плод проницљивих аналитичких гледишта сарадника часописа и неких од најеминентнијих домаћих проучавалаца и стручњака из области археологије, историје уметности, класичних наука и архитектуре. Аутори стручних радова, критичких осврта, есеја и прегледних чланака имали су неограничену слободу у избору тема из области својих професија четири године током којих су преносили лична искуства, опсервације или запажања у јединствену целину сваког публикованог броја.

Осим проблематике избора теме и методологије њене презентације коју су носили аутори чланака, највећа тежина организације свих послова издаваштва, од координације са сарадницима до решавања техничких проблема штампе, била је на Уређивачком одбору чији су посленици личним ауторитетом гарантовали висок квалитет продукције и професионални третман ауторима али и ученом аудиторијуму читалаца. У периоду од 1937. до 1941. године, са мањим кадровским изменама, чланови Уређивачког одбор били су: Ђорђе Мано-Зиси, Миодраг Грбић, Тодор

Манојловић, Јозо Петровић, Павле Васић и Предраг Милосављевић. Иако је сасвим извесно успешна политика главног уредника Милана Кашанина у вођењу часописа неоспорна, питање обима учинка Уређивачког одбора је до данас била у домаћој историографији релативизирана као подразумевана сентенца у импресуму. Остала је непозната уређивачка политика, систематизација аутора, међусобни професионални односи међу члановима одбора као и критеријуми њиховог избора који је, сагледан са данашње временске дистанце, несумњиво био исправан. У складу са тренутним околностима, у којима се одговори на ова питања подразумевају, изостала је целовита анализа управљачке методологије, односно редакцијско вођење и публикавање часописа *Уметнички преглед*. Због тога је неопходно ревалоризовати биографије чланова Уређивачког одбора и њихове учинке у заједничком раду како би се коначно заокружила величина искрене посвећености која је од изузетка у струци створила правило за будућност.

Др ДАНИЈЕЛА М. МИЛОШЕВИЋ

Историјски архив у Смедереву

АРХИТЕКТУРА МОДЕРНОГ ПРАВЦА У ЧЛАНЦИМА УМЕТНИЧКОГ ПРЕГЛЕДА

Часопис *Уметнички преглед* (1937-1941), издање Музеја Кнеза Павла, садржајно се одликовао широким спектром тема утемељених у областима уметности и науке, не заобилазећи ни тадашња актуелна дешавања из сфере ликовне уметности и публицистике. У овако разнолико конципираном часопису значајан простор био је посвећен прилозима из области архитектуре у најширем смислу. Чланци о средњовековној, ренесансној и барокној архитектури те урбанизму, савременом ентеријеру, становању, проблемима симетрије и форме у архитектури допринели су разноликости и обогаћивању садржаја *Уметничког прегледа*. Аутори ових прилога били су најистакнутији српски архитекти међуратног периода, између осталих Александар Дероко, Никола Несторовић, Бранислав Којић, Милутин Борисављевић, Драгиша Брашован и др. Одређеним бројем чланака обухваћена је и архитектура модерног правца. Саопштење ће бити усмерено ка анализи и кратком приказу ових

седам чланака са посебним освртом на четири прилога истакутог архитекте и секретара уредништва *Уметничког прегледа* Ивана Здравковића.

Арх. АНА МИХАИЛОВИЋ

Самостална истраживачица

АРХ МИЛУТИН БОРИСАВЉЕВИЋ, ТЕОРЕТИЧАР АРХИТЕКТУРЕ И ЕСТЕТИЧАР

У контексту историје архитектуре, период између два рата у Краљевини Југославији био је период дестилације и интерпретације европских утицаја две основне струје: наслеђеног неокласицизма 19. века и модернизма, који је као талас нове културне оријентације захватио уметност и архитектуру. Та два утицаја јасно се очитују и кроз избор објављених текстова у часопису *Уметнички преглед*.

Текстови архитекте Милутина Борисављевића, објављени у часопису *Уметнички преглед* (1937–1941), којих има укупно седам, по својој насловљеној тематици издвајају се у писаној литератури овог периода као јединствен пример теоријско-естетске мисли.

Традиција теоријских расправа о архитектури, од Витрувија, првог теоретичара архитектуре, до средине 20. века, није обимна. Поред тога, традиција писане речи о архитектури тематски је нехомогена и разнолика, јер је развој друштва, градова, науке и технике допринео да интересовање и тематско тежиште варира у различитим епохама и код различитих аутора. Античке и ренесансне теме о композицији, пропорцији и естетици касније су обogaћене темама о планирању градова, као и достигнућима у техници грађења и научним открићима у физици, математици и геометрији.

Теорије друштвених наука, које у 17. и 18. веку доживљавају процват, уносе нове теме и у теорију архитектуре. Може се укратко рећи да у том периоду настаје нова традиција хуманизма у архитектури, која додаје још један значајан аспект архитектонској мисли и усложњава слику о природи архитектуре.

Теоријске расправе о архитектури с почетка 20. века повезане су са појавом модерности, то јест са појавом нових друштвених и културних кретања, као и са авангардом у уметности.

У двадесетовековном контексту теоријске мисли о архитектури, текстови Милутина Борисављевића на први поглед, по насловљеној тематици, припадају естетичкој теорији и настављају се на класичну линију од Витрувија, преко Албертија до француског неокласицизма Бозара. Међутим, они су много више од тога.

Ови текстови цитирају, поред естетичара и историчара уметности као што је Х. Волфлин, и истакнуте психологе: Г. Т. Фехнера, као представника експерименталне естетике настале у 19. веку, Ц. В. Валентина, који је написао *Експерименталну психологију лепог*, затим теоретичара перцепције Б. Бурдена итд.

Као и теме о којима је говорио две деценије раније Пол Кле, ови текстови прате феноменолошку, тј. искуствену линију перцепције, у настојању да се открију, дефинишу и систематизују визуелни феномени, а самим тим и да се овлада законима перцепције. Као такви, они укључују ширу традицију европске интелектуалне мисли у коју спадају, поред естетичке теорије, савремена филозофија, феноменологија и психологија перцепције, примењене у естетичкој теорији.

Док је Пол Кле писао о теорији као сликар-стваралац чији је императив био да визију сликовних форми систематизује у теорији, Милутин Борисављевић је настојао да обухвати и тумачи знања из различитих области. Његова намера је била да се естетичка теорија учини што извеснијом, да се методе анализе и закључивања приближе научном методу и да се изведу општа правила. Иако тематски ограничени на апстрактне и надисторијске појмове композиције, као што су ритам, симетрија, асиметрија и хармонија, ови есеји значајно доприносе естетичкој теорији архитектуре, али и интелектуалној историји архитектуре 20. века у нашој средини.

Осамдесет година касније, пошто су документовани у *Уметничком прегледу*, ови текстови уједно стоје као пример почетака интердисциплинарне размене идеја која ће узети маха у интелектуалној историји тек у другој половини 20. века.

Мср ТАМАРА ОГЊЕВИЋ

Артис центар

Београд

„РЕМБРАНТОВ КВИНТ ФАБИЈЕ МАКСИМ“ МИЛАНА КАШАНИНА: ЕСЕЈ О УМЕТНОСТИ У СВЕТЛУ РАЗЛИЧИТИХ ПЕРЦЕПЦИЈА УМЕТНИЧКОГ ДЕЛА

Набавка Рембрантове слике *Квинт Фабије Максим* из 1653-55. године за приватну колекцију краља Александра I Карађорђевића 1933. године представља једну од најзначајнијих аквизиција у историји домаћег колекционарства. И док је кнез Павле Карађорђевић, краљев рођак, изузетан познавалац и љубитељ уметности, био против куповине овог дела низоземског уметника, сумњајући у његову аутентичност, историчар уметности и књижевности, директор Музеја кнеза Павла, Милан Кашанин, у есеју „Рембрантов Квинт Фабије Максим“ објављеном у *Уметничком прегледу* бр. 4, 1938. године, исказује дијаметрално супротно виђење, оцењујући ову Рембрантову слику као једну од најбољих у његовом укупном опусу. Мотиви краља Александра за набавку Рембрантове слике, примедбе кнеза Павла о њеној аутентичности и Кашанинова стручна анализа на јединствен начин рефлектују три различите перспективе у перцепцији и евалуацији овог уметничког дела, отварајући полемички простор на релацији наручилац дела, саветодавац и стручњак као јединствену, компаративну платформу за разумевање једне епохе у којој су истовремено обликоване дворске и музејске колекције. Иако Рембрантова слика никада није излагана изван приватне резиденције владара, односно Краљевског двора на Дедињу, Кашанинова процена да сазнања о овом делу треба објавити, и о њему обавестити стручну, али и најширу заинтересовану јавност, на аутентичан начин указују на процес значајне промене у схватању уметности као искључиве привилегије имаоца неког дела, као и на карактер, односно уређивачку политику *Уметничког прегледа*. Једновремено, језик и стил Кашаниновог текста експлицитно говоре у прилог разумевању популаризације уметности, као окоснице нове музеологије и следствених механизма комуникације и интерпретације уметничког и културног наслеђа.

МА ДИНА ПАВИЋ

Историчарка уметности

Кустос, Кућа легата, Београд

ПРИСТУПИ ИЗУЧАВАЊУ СКУЛПТУРЕ И ЊЕНА ПОЗИЦИЈА УНУТАР ЧАСОПИСА *УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД*

У српској средини у раздобљу од 1870. до 1950. године скулптура је антропоморфна, класична, у Југославији се вајарство и даље практиковало на миметичком принципу. Академизам, сецесија и модерни реализам представљају доминанте целог раздобља. Рад се бави позицијом скулптуре и методологијом њеног изучавања на примеру заступљених уметника унутар часописа *Уметнички преглед*. Кроз радове уметника Ристе Стијовића, Сретена Стојановића и Томе Росандића аутор ће покушати да преиспита уметничку и друштвену позицију наведених аутора и њихову скулпторску праксу која се везује за уметнички простор у Србији али и шири југословенски уметнички контекст. Текстови унутар часописа *Уметнички преглед* се више или мање баве или реферишу на видљиве и читљиве паралеле, утицаје и прожимања локалних и интернационалних школа и уметника. Рад мапира и неколико заступљених тема које окупирају поменуте ауторе: људско тело, портрет и споменичка скулптура. Споменичка скулптура отвара важно питање о обликовању јавног простора у домаћој средини, учествује у формирању друштвено-политичког идентитета и креира специфичну топографију сећања. Текст је конципиран као својеврсна студија случаја базирана на уметничко и теоријском раду тројице уметника Ристе Стијовића, Сретена Стојановића и Томе Росандића. Аутор ће покушати да истакне њихов појединачни значај који имају у ширем сагледавању скулптуралне пластике унутар југословенског уметничког простора као и то да је њихова уметност незаменљив сегмент унутар развојне линије модернистичке скулптуре. Унутар поменутог развоја модернистичке скулптуре ови аутори, неки и као професори на Уметничкој академији, биће до краја радног века отворени за промене и биће један од подстицаја за њихово стварање које ће донети први школовани вајари након Другог светског рата.

ВЕСНА ПАВИЋЕВИЋ

Историчарка уметности

Самостална истраживачица

СТВАРАЛАЧКА АКТИВНОСТ ПАВЛА ВАСИЋА НА ПОЉУ УМЕТНИЧКЕ КРИТИКЕ

У тексту су изложене основне одлике приказа критике, теоријских текстова Павла Васића (1907-1993) о ликовној и примењеној уметности као и различите рецепције и тумачења његових критичарских метода. Критиком се активно бавио од 1924. до 1990 године: у часопису *Уметнички преглед* од 1938. до 1940, а у дневном листу *Политика* од 1950. до 1984. године. Дефинисао је аналитички систем усмерен ка тражењу ликовне вредности и хуманог карактера дела. У историји српске ликовне критике обимно критичко дело Павла Васића има критичко историјску вредност јер прати, вреднује и посредује између уметника и света уметности и културе у духовној, естетској и идеолошкој клими једног времена.

Др КИРИЛ ПЕНУШЛИСКИ

International University Europa Prima Skoplje

УМЕТНОСТ РЕНЕСАНСНОГ ДУБРОВНИКА И УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД. МИЛАН КАШАНИН И ДУБРОВАЧКА СЛИКАРСКА ШКОЛА

Независна Дубровачка република, која је од 1358 године егзистирала између Венеције и Турске, је у свој индентитет прихватила феномен италијанског хуманизма и ренесансе, но није сва та култура била увозна. Период „Златног доба Дубровника,“ 15 и 16 век, видеће најуспешнији и највећи економски као и културни успон града на јадранској обали. Посебно су домаћи уметници, и поред великог утицаја Венеције, неговали сопствени ликовни стил, који је на крају прерастао у праву сликарску школу. Та школа се данас назива „Дубровачка сликарска школа“ и њена уметност се разликује од осталог далматинског сликарства из тог периода.

За време кратког постојања, часопис *Уметнички преглед* објавио је важне чланке о ренесансној уметности, а посебно о ренесансној уметности у Дубровнику.

„Дубровачки дворци“ Ивана Здравковића, из *Уметничког прегледа* бр. 2 из 1938 године, била је пионирска студија летњих резиденција дубровачке ренесансне елите. Овај чланак је био основа за његову књигу *Дубровачки дворци, Анализа архитектуре и карактеристика стила* коју је објавила Српска академија наука 1951 године. То је била прва књига, још увек релевантна, која је обрађивала летњиковце на подручју Дубровачке републике.

Међутим, од далеко веће важности су била три чланка Милана Кашанина који се баве најважнијим представницима Дубровачке сликарске школе. Кашанин, на основу архивске документације из Дубровачког архива објављене од стране Карла Ковача 1917. године (‘Nikolaus Ragusinus und seine Zeit, Archivalische Beiträge zur Geschichte der Malerei in Ragusa im XV. und der ersten Hälfte des XVI. Jahrhunderts’, *Jahrbuch des kunsthistorischen Institutes der K. K. Zentralkommision für Denkmalpflege*, Bd. XI, Wien, 1917), скицира развој уметника, а затим даје стилску анализу главних радова Николе Божидаревића, Михајла Хамзића и Ловре Добричевића („Никола Божидаревић,“ *Уметнички преглед* бр. 2, 1937, стр. 35-38; „Михајло Хамзић,“ *Уметнички преглед* бр. 6, 1939, стр. 161-167, „Олтарске слике у цркви на Данчама,“ *Уметнички преглед* бр. 2, 1941, стр. 51-53).

„Уметност ренесансног Дубровника и *Уметнички преглед*. Милан Кашанин и Дубровачка сликарска школа“ доноси студију Кашанинових списа, пружајући својевидну *fortuna critica* његовог погледа на та три сликара, као и на целу Дубровачку школу. Поред тога, аутор текста указује на нека још увек неодговорена критична питања везана за документе и радове Михајла Хамзића.

Др СУЗАНА ПОЛИЋ

Централни институт за конзервацију

Београд

О НАУЦИ У УРЕДНИЧКОМ КОНЦЕПТУ МИЛАНА КАШАНИНА:
СТУДИЈА ЧАСОПИСА *УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД*

Ауторски уреднички концепт др Милана Кашанина, реализован у часопису *Уметнички преглед* (1937-1941), могуће је истраживати са више аспеката, међу којима је доминантан тематски, историјско-уметнички план. У овом раду, истраживање је усмерено на једно од методолошких питања у реализацији концепта, које се односи на уредничко одређење др Милана Кашанина према месту науке у интегралном контексту тумачења феномена којима је часопис био посвећен. Иако ово питање није било експлицитно проблемски постављено и тематизовано у *Уметничком прегледу*, оно је присутно у реализацији уредничког концепта: у одабиру сарадника и отварању простора за научне прилазе у њиховим експликацијама, као и у минуциозном уредничком креирању анотација о научним темама и догађајима. Теза овог истраживања је, да је др Милан Кашанин, осим прецизног рада на тематском, историјско-уметничком плану, својим истанчаним одређењем према месту науке у концепту *Уметничког прегледа*, омогућио шире, просветитељско утемељење часописа. Захваљујући томе, *Уметнички преглед* је и данас један од прворазредних извора за проучавање и разумевање стваралаштва, наше традиције, као и интелектуалне атмосфере и вредносних система друштва у периоду свог настанка и трајања.

Методолошки, ово истраживање спроведено је кроз анализу прилога у *Уметничком прегледу*, који садрже научне експликације, као и анализу прилога у којима су присутна размишљања о науци или научним методама. Значајни су и прилози у којима је реч о конкретним активностима института, научних истраживача, универзитетских професора или иностраних конзерваторских лабораторија, а важан сегмент истраживања односи се и на уреднички одабир у представљању научних часописа. Са циљем разумевања ширег, европског контекста у којем је настао ауторски концепт др Милана Кашанина, примењена је и компаративна метода за испитивање једне од могућих паралела у раду два савременика, др Милана Кашанина и Чезаре

Брандија, ликовног критичара и историчара уметности, који је 1939. године основао и био први директор Istituto Centrale per il Restauro у Риму.

проф. др ЗОРАН РАКИЋ

Одељење за историју уметности

Филозофски факултет у Београду

ИЗУЧАВАЊЕ СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ СЛИКАРСТВА НА СТРАНИЦАМА ЧАСОПИСА *УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД*

Беспрекорно графички опремљен, редован у излажењу, с пробраном скупином сарадника окупљених око агилног и ученог Милана Кашанина, часопис *Уметнички преглед* се током три ипо године излажења (1937–1941) сврстао међу најзначајније периодичне публикације у Краљевини Југославији. Мада је, као часопис општег карактера, био лишен научног апарата и садржао прилоге посвећене најразличитијим темама из европске и уметности на тлу Југославије, обухваћеним раздобљем од антике до тридесетих година XX века, *Уметнички преглед* је међу својим корицама, готово из броја у број, доносио и текстове о српској средњовековној уметности – спорадично о црквеној архитектури и скулптури, фортификацијама и примењеним уметностима, а нешто чешће о фрескама, иконопису и минијатурама. Упркос постајању часописа *Старинар* и *Гласник Скопског научног друштва*, специјализованих за изучавање српске уметности средњег века, Милан Кашанин је, благодарећи сопственим прилозима (о српском средњовековном портрету и охридским иконама) и, посебно, ангажовањем младог и перспективног истраживача Светозара Радојчића, аутора неколико драгоцених радова – о фрескама у Милутиновим задужбинама, односу сликарства и књижевности у нашој старој уметности, о живопису Грачанице и Дечана или о минијатурама у српским Александридама – унео на странице часописа чији је уредник био, један сасвим нов методолошки приступ српском сликарству средњег века, утемељен не само на иконографским и тематским особеностима већ, превасходно, на њеним естетским и стилским својствима. Уз то, од не мањег значаја јесте чињеница да су теме којима су се у том часопису Кашанин и Радојчић бавили постале заметак из којег ће се, током послератних година, развити њихове опсежније

студије и синтетички радови. Методолошким новинама у прилозима ове двојице истраживача и значају тих радова у њиховом каснијем стваралаштву посвећена је главнина мога рада. Напоследку, пажња је посвећена и текстовима о српском средњовековном сликарству које су за *Уметнички преглед* написали А. Дероко, Ђ. Сп. Радојичић, Ђ. Мано-Зиси.

АНА САМАРЦИЋ

Историчарка уметности

Самостална истраживачица

МЕЂУНАРОДНЕ ИЗЛОЖБЕ У МУЗЕЈУ КНЕЗА ПАВЛА У ПЕРИОДУ ОД 1936. ДО 1939. ГОДИНЕ

Културни живот Београда у периоду између два светска рата, огледао се, између осталог, у великом броју реализованих изложби. Две институције су првенствено биле заслужне за уметничко-изложбене активности међуратног Београда: уметнички павиљон *Цвијета Зузорић* (основан 1928. године) са најпосећенијим, јесењим и пролећним изложбама и Музеј кнеза Павла (отворен 1936, а основан 1935. године, спајањем збирки Народног музеја, тада Историјско-уметничког и Музеја савремене уметности). На овим изложбама излагале су бројне локалне групе уметника, као и појединци из земље и иностранства. Највећу пажњу јавности изазвале су међународне изложбе одржане у Музеју кнеза Павла у периоду од 1936. до 1939. године. Најистакнутију улогу у њиховој реализацији имао је Милан Кашанин, историчар уметности и управник Музеја кнеза Павла у периоду од 1935. до 1944. године. У том периоду, Кашанин је основао часопис *Уметнички преглед* (1937-1941) чије су уредништво и аутори извештавали о изложбама које су се тих година одржавале у земљи и иностранству, а који данас представља значајан извор за проучавање културно-уметничког живота у међуратном Београду. Међународне изложбе одржане у Музеју кнеза Павла биле су: *Турске слике и публикације* (1936), *Модерно француско сликарство* (1936), *Пољска уметност* (1937), *Савремена данска уметност* (1937), *Наука и уметност: изложба немачке књиге* (1939). Две међународне изложбе одржане у Музеју достигле су највише домете и имале посебан уметнички, музеолошки,

културни и друштвено-политички значај: *Италијански портрет кроз векове* (1938) и *Француско сликарство 19. века*, позната и под називом *Сто година француског сликарства — од Давида до Сезана* (1939). Највећу пажњу до сада, истраживачи су посветили изложби италијанског портрета, као једној од најзначајнијих изложби у историји Краљевине Југославије, наглашавајући њену пропагандну улогу услед политичких околности у којима се налазила Краљевина, као и њеног односа са Италијом. Спојем збирки националне и интернационалне уметности, а посебно међународним изложбама, Музеј кнеза Павла позиционирао је Београд међу друге европске престонице и значајно утицао на развој уметничке сцене, а рекордним посетама и на развој културног туризма у Београду. Рад има за циљ да, поред две најзначајније, осветли и осталих пет међународних изложби са којима се публика у Београду упознала непосредно пред избијање Другог светског рата, са посебним освртом на изложена дела, припрему изложбеног простора, текстове које су тим поводом објављивали историчари уметности и ликовни критичари, уз водећи *Уметнички преглед*, као и везу између културно-уметничких и друштвено-политичких догађаја, како би се оне представиле као изложбе које су у овом периоду у домаћој средини поставиле стандард у музеолошком смислу.

Др ЉИЉАНА СТОШИЋ

Научна саветница

Балканолошки институт САНУ

Београд

ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКИ ДУХ УМЕТНИЧКОГ ПРЕГЛЕДА

Од 31 броја *Уметничког прегледа* који је као први домаћи уметнички часопис објављивао Музеј кнеза Павла у Београду на челу са Миланом Кашанином од октобра 1937. до марта 1941, пет су изашла као двоброји: по један из 1938. и 1939. а чак три из 1940. године. У њима је педесетак великана тадашње ликовне критике и историје уметности, али и најбољих сликара, вајара и архитеката од којих је већина била из Србије, написало стотине прилога о уметности свих светских култура, народа и

времена. Они се могу сабрати у непуне четири књиге које сваким својим ретком потврђују јединство и нераздвојивост националне и светске културне баштине. Као што Кашанин у програмском уводном тексту првог броја *Уметничког прегледа* наглашава, циљ часописа је био да у земљи са врхунском уметничком баштином развије заметке размишљања о уметности која ће се озбиљно ухватити у коштац са већ тада набујалим спојем малограђанске сујете, површности и незнања. Постављени циљ углавном је и остварен, понекад и премашиван захваљујући образованости и интелектуалном поштењу прве генерације наших школованих европејаца и грађана света. Део стручног критичког мишљења тога времена и сам је био плод необавештености и првих корака нове научне дисциплине („кад су дошли Турци, несуђени уметници су чували овце на Рогозни” – М. Кашанин, I, 1937) – историје уметности – која се од катедре (1905) преко студијске групе (1927) развила до одељења (1963). Уредништво и аутори *Уметничког прегледа*, припадници аналитичко-синтетичких крила тадашње југословенске и српске ликовне сцене, писали су чланке есејистичког типа о универзалним, европским и националним ликовним темама, расправљајући, отварајући видике и подстичући на промишљање уметничких проблема „на занимљив и луцидан начин” (Л. Трифуновић, *Српска ликовна критика*, 1967). Пишући о српском бароку, инжењер Дака Поповић у последњем, мартовском броју објављеног часописа, будући изван струке, са бољом оштрином вида и увидом написао је о овом периоду наше уметности антологијске и пророчке речи. На само неколико страна, он бритко упозорава како је исправније говорити о бароку код Срба него о српском бароку, као и да је реч о уметничком покрету који је суштински раскрстио са византијском традицијом. Делујући привидно освежавајуће и раскошно, западноевропски барок је крајем XVII века истовремено ступио на српско тле делујући из различитих праваца, са Југа и са Севера, освојивши у Великој сеоби и Пећку патријаршију и Карловачку митрополију. Двостубачне стране *Уметничког прегледа* са најквалитетнијим развученим фотографијама и широким распоном тема саопштаних кратко и јасно, без сувишних украса али уједначеног стила, и данас могу да послуже лексикографима за узор *par excellence*.

ДУШИЦА М. ФИЛИПОВИЋ

Факултет савремених уметности

Београд

ОД (ПУТО)ПИСЦА ДО ИСТОРИЧАРА И ТЕОРЕТИЧАРА УМЕТНОСТИ: РЕНЕСАНСНА ИТАЛИЈА КАО „ВИЗАНТИЈА ПОСЛЕ ВИЗАНТИЈЕ“

У раду се бавимо истраживањем латентне интертекстуалности неколико жанровски различитих, али тематски преклопљених текстова: путописа Милоша Црњанског *Љубав у Тоскани* (1930) као предтекста с једне и неколико критичких текстова објављених у часопису *Уметнички преглед* (6/7, 1937/38) с друге стране (Ј. Дучић, С. Радојчић, Т. Манојловић, П. Васић и други) у којима се расправља о хуманизму и ренесанси и, посебно, утицају византијског културног наслеђа на уметност северне Италије, али и целе хришћанске Европе. Користећи се имаголошким (*Љубав у Тоскани*) и методом компаративно-контрастивне анализе (*Уметнички преглед*), испитујемо историјски, педагошки и књижевно-критички значај ових текстова у међуратном периоду. Указујемо на који начин М. Црњански као писац и историчар уметности и један од водећих српских писаца 20. века и међуратне српске књижевности, али и као аутофикционални јунак путописа, путем наративних анахронија успоставља комплексан однос између старог и новог, стварног и нестварног те блиског и далеког (поетика суматраизма), и на тај начин помера из темеља статичку конструкцију Тоскане. Путем литераризованих и динамички сведених окршаја са тосканским градовима (од Асизија до Сан Ћимињана) и уметницима (од Анђолијерија до Мазача) путописац разоткрива Тоскану као астралну пројекцију Византије. Указујући на подударности стручне јавности (репрзентоване у горе поменутих савременицима Црњанског који пишу за *Уметнички преглед*) са ставовима писца путописа *Љубав у Тоскани* (који претходи текстовима о којим се расправља за скоро целу деценију) покушавамо да усмеримо неке будуће приступе истраживању високе константинопољске ренесансе те њеног значења и зрачења на историју европске и светске уметности.

Др ЗОРИЦА ХАЦИЋ

Одсек за српску књижевност

Филозофски факултет у Новом Саду

ИЗ АРХИВЕ ГЛАВНОГ УРЕДНИКА: УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД У ПРЕПИСЦИ МИЛАНА КАШАНИНА

Симболично, први број часописа *Уметнички преглед* Милана Кашанина отворило је писмо кнеза намесника Павла Карађорђевића као поздрав и подршка часопису који почиње да излази у октобру 1937. године, под окриљем Музеја његовог имена. Ово писмо кнеза Павла често је навођено и помињано у стручној литератури у вези са часописом *Уметнички преглед*. Писма као документи указују се као важан чинилац и у проучавању процеса настанка и живота овог, у то време, јединственог часописа. Због тога не би требало занемарити ни она писма која су сарадници *Уметничког прегледа* слали уреднику, Милану Кашанину. Та писма, значајна, али недовољно искоришћена у стручној литератури, откривају како је часопис настајао и шта се све збивало „иза кулиса,“ шта је претходило како би се добио готов резултат – отмен и леп часопис, како је у једном писму Милану Кашанину за *Уметнички преглед* написао Милош Црњански.

Ово истраживање скреће пажњу на писма из архиве главног уредника – сведочанства првог реда. Један део писама која је добијао као директор Музеја кнеза Павла и уредник *Уметничког прегледа* Милан Кашанин је још за живота поверио Рукописном одељењу Матице српске. Захваљујући овим писмима можемо да сазнамо који су текстови планирани за *Уметнички преглед*, а никада нису били написани, или како су поједини текстови настајали... Садржина писама везаних за сарадњу у *Уметничком прегледу* јесте разнолика: креће се у распону од похвала и подршке целом подухвату, позива на сарадњу, корекције у радовима, саветовања у вези са радовима који су у припреми, договарања сарадње...

Током излажења *Уметничког прегледа* од 1937. до 1941. године, Кашанин је окупио велики број стручних сарадника, међу којима су били најзначајнији познаваци историје уметности и књижевници у Краљевини Југославији, а у раду ће се указати на ону преписку Милана Кашанина где се као тема појављује *Уметнички преглед*. Анализираће се све шта су у вези са *Уметничким прегледом* Милану Кашанину писали

Јован Дучић, Исидора Секулић, Светозар Радојчић, Милош Црњански, Александар Дероко, Јосиф Михаиловић, Пеђа Милосављевић, Владимир Мошин, Миодраг Пурковић, Коста Страјнић, Павле Васић, Татомир Вукановић и други.

Сви заједно, уредник и сарадници *Уметничког прегледа* били су окупљени на истом послу и стремили заједничком циљу. Да изврше племенит и тежак задатак који је уредник, Милан Кашанин, пред себе и своје сараднике поставио у првом броју листа: да се „придонесе познавању уметности и развијању сензибилитета код нашег човека.“

Др БУРЂИНА ШИЈАКОВИЋ МАИДАНИК

Етнографски институт САНУ

Београд

ХЕЛЕНСКИ ТАКМИЧАРСКИ ЕЛАН КАО СТВАРАЛАЧКА СТИХИЈА МИЛОШ ЂУРИЋ У УМЕТНИЧКОМ ПРЕГЛЕДУ

У *Уметничком прегледу* се неријетко писало на теме античке умјетности, а у периоду 1937–1941 објављени чланци укратко говоре о чувеним центрима античке културе, о неким споменицима и појединим специфичним умјетностима. Нарочито су важни прилози који нашу културу стављају у близак однос са антиком, као они о археолошким налазиштима са нашег културног подручја и обавјештења о предметима античке културе у Музеју Кнеза Павла. Ови чланци су писани из уже перспективе пера неколико археолога, историчара умјетности и ликовних критичара (иначе чланова уређивачког одбора часописа).

Један од сарадника *Уметничког прегледа* био је знаменити Милош Ђурић – класични филолог, филозоф, професор београдског универзитета, изузетни преводилац, научни радник и академик. У *Уметничком прегледу* из 1940. године, бројевима 8, 9 и 10, Ђурић је објавио три прилога: „Хеленска агонистика и ликовне уметности“, „Хеленска агонистика у скулптури и сликарству“ и „Хеленска агонистика у архитектури“. У формату прилагођеном часопису (краћи обим, фокус на ликовној умјетности) Ђурић је представио своју идеју о хеленској потреби за надметањем (ἀγών) као веома важном фактору за развој ликовних умјетности. Ова три рада у ширем обиму

излазе у виду једне студије „Хеленска агонистика и ликовне уметности“ (у збирци *Из хеленских ризница* 1959. године).

Моје саопштење на скупу жели да скрене пажњу на ова три Ђурићева прилога *Уметничком прегледу*: да га сагледа у односу на друге прилоге о античкој умјетности у *Уметничком прегледу* из назначеног периода, да препозна шта је Ђурић вриједно донио часопису и његовом читалаштву, да напомене оно својствено аутору. С обзиром да је грчки такмичарски дух фокална тачка овог Ђурићевог огледа, отвара се и могућност читања његовог рада из модерне критичке перспективе проучавања појма грчког агона. Такође, ови Ђурићеви прилози из 1940. могу се читати имајући на уму његово (раније формулисано) философско одређење по коме равнотежа интелекта и интуиције даје најбоље производе у процесу стварања.